

Category "security" is the total output category, which is based on the definition of national security in general and certain types of security issues . However , analysis of current lawyers's views gave reason to believe that there was no uniform view on types of security and clear criteria for the classification of certain types of security.

Keywords: *safety, national security, state of safety, threat, society.*

Надійшла до редакції 05.06.2013

В.Д. Людвік

кандидат юридичних наук

А.І. Терещенко

заслужений юрист України

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 340.

ВИХІДНІ ПРИНЦИПИ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ АНАЛІЗУ ПРАВОВОЇ ФІКЦІЇ

Розглянуто поняття фікції у праві взагалі та у кримінальному праві зокрема; вплив філософсько-правових поглядів і логічних прийомів на формування юридичних фікцій в історичному розвитку; системи правових фікцій, їх соціально-правових функцій і механізму прояву в окремих кримінально-правових інститутах.

Ключові слова: *фікція, явище, закон, дихотомія, кримінально-правова норма.*

Постановка проблеми. Соціально-політичні та економічні зміни в нашій країні цілком логічно викликали розвиток двох протилежних тенденцій: з одного боку, процес наростання демократизації суспільства, розширення й поглиблення прав та свобод людини і громадянина, з іншого – небувалий розмах злочинності, її ускладнення, «інтелектуалізацію», розширення сфер злочинної діяльності, набуття нею міжнародного характеру. Обидві тенденції визначають високі вимоги до кримінально-правового регулювання, зумовлюють зацікавленість у пошуках конструктивних підходів до розробки основних положень теорії кримінального права України, кримінального законодавства та практики його застосування. У кримінальному праві застосовуються найбільш суворі примусові заходи. Тому саме в цій сфері будь-який дисбаланс у механізмі правового регулювання здатний призвести до істотних обмежень прав і свобод громадян або суспільства. Ця обставина також вимагає від кримінально-правової науки звернути пильну увагу на закономірності розвитку системи кримінального права, для того щоб обрати вірний напрямок його подальшого розвитку відповідно до традицій правової держави, пізнати зміст правових конструкцій, використовуваних для захисту основних соціальних цінностей.

Особливе значення у зв'язку із цим отримує дослідження ролі фікцій у механізмі кримінально-правового регулювання, тому що ефективність но-

вих кримінальних законів багато в чому залежить від того, наскільки вони адекватно відображають існуючі суспільні відносини й відповідають певним принципам і підставам криміналізації.

Тема даного дослідження відповідає вимогам Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 рр. (наказ МВС України № 347 від 29.07.2010 р.), Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ ст. та рекомендацій Координаційного бюро з проблем кримінології Академії правових наук України, планам науково-дослідної роботи Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ і його кафедри кримінального права та кримінології.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У загальній теорії права фікції не розглядалися на рівні монографічного або дисертаційного дослідження. У роботах зарубіжних авторів Г.Ф. Дормидонтова, С.А. Муромцева, Г.С. Мена, Д.І. Мейєра, В.К. Бабаєва, В.М. Горшенєва, А.П. Заєць, А.Ф. Черданцева й інших фікції розглядалися лише побічно, поряд з іншими питаннями. У теорії кримінального права фікції кримінально-правових норм не розглядалися ні на рівні монографічного дослідження, ні у наукових статтях.

Мета даної роботи полягає у з'ясуванні змісту фікції у кримінальному праві, її принципів для подальшого визначення методологічних можливостей фікції у теоретичній розробці та законодавчому закріпленні кримінально-правових понять та інститутів.

Виклад основного матеріалу. У даній статті здійснено спробу піддати проблему фікцій у кримінальному праві комплексному вивченню. Таке вивчення, на наш погляд, повинно містити у собі дослідження: поняття фікцій у праві взагалі та у кримінальному праві зокрема; впливу філософсько-правових поглядів і логічних прийомів на формування юридичних фікцій в історичному розвитку; системи правових фікцій, їх соціально-правових функцій і механізму прояву в окремих кримінально-правових інститутах. Проблема фікцій у кримінальному праві розглядається у двох варіантах: як складова частина всього системозберігаючого механізму кримінального законодавства і як неузгодженість, суперечливість або незатребуваність кримінально-правових нормативних приписів. Названі питання, як нам представляється, цікаві самі по собі хоча б тому, що у кримінальному праві вони не розглядалися.

Фікція не передбачає адекватного відображення реалій, а навпаки: за нею стоїть «правда-неправда», «реальність-ілюзія»; вона розглядається як сукупність логічних прийомів та методичних правил дослідження, при яких дійсність підводиться під яку-небудь умовну формулу. Згідно з Кантом, «наш разум может только пользоваться условиями возможного опыта как условиями возможности вещей, но никак не создавать себе другие условия совершенно независимо от условий возможности опыта, так как подобные понятия, хотя бы они и были свободны от противоречий, тем не менее не имели бы никакого объекта» [2, с. 638]. Незважаючи на те, що поняттям розуму, тобто «ідеям», ніщо не відповідає у досвіді в якості

«предмета», це, на думку І. Канта, не означає, що вони означають вигадані предмети, які у той же час визнаються можливими. На його думку, «эти понятия носят сугубо инструментальный характер и мыслятся только проблематически, для того чтобы можно было обосновать по отношению к ним (как эвристическим фикциям) регулятивные принципы систематического применения рассудка в сфере опыта. Вне этого применения они суть пустые порождения мысли, возможность которых недоказуема и которые поэтому не могут быть положены в основу объяснения действительных явлений посредством гипотез» [2, с. 638].

Характер пізнавального процесу знаходить своє відображення у тому, що розвиток знання не завершується і не може у принципі завершуватися висуненням якогось остаточного формулювання закону, а представляє собою історично нескінчений нецілеспрямований рух, де відбувається його подальше уточнення і модифікація як у розумінні кордонів істинності, так і щодо форми виразу. Прямим наслідком такого підходу до розвитку науково-теоретичного знання стало обґрунтування необхідної евристичної ролі фікцій у праві.

Звичайно, це потребувало відмови від класичного розуміння гносеологічного статусу фікцій, оскільки останнє було жорстко прив'язано до дихотомії (роздвоєність, послідовне відділення частин, не пов'язане між собою) істинності і хибності положень – основоположного принципу класичної філософської методології. Обмеження галузі застосування цього принципу сферою логіки закономірно призводило до того, що класифікація фікцій як проблематичної форми знання втрачала будь-який сенс, так само, як і ставало неадекватним протиставлення фікцій твердженням про закон як про знання, що є, безумовно, загальним та необхідним. На основі цих передумов відкривалася перспектива обґрунтувати важливу роль фікцій не лише в період розвитку права методом спроб та помилок, але й у процесі уточнення, модифікації та конкретизації стосовно завершених форм експериментальних законів і теорій. У своїй роботі «Діалектика природи» Ф. Енгельс писав: «... если бы мы захотели ждать, пока материал будет готов в чистом виде для закона, то это значило бы приостановить до тех пор мыслящее исследование, и уже по одному этому мы никогда не получили бы закона» [6, с. 155].

Розвиток сучасного наукового знання висуває нові вимоги до розробки проблем методології. Однією із них є проблема філософських категорій «закон» та «фікція» в соціальному пізнанні та практиці. Закон і фікція взаємно припускають та заперечують, взаємовизначають одне одного, містять одне одного як свою протилежність, виступають одне стосовно іншого як різновид. Закон настільки є розвиненим, наскільки він є протилежним фікції. І навпаки, співвідношення настільки є фіктивним, наскільки воно протилежне закономірному відношенню. Правовий закон виступає важливим видом соціально-нормативного регулювання відносин у суспільстві, його виникнення визначається потребами суспільного життя.

Ф. Енгельс зазначав, що на відомому, досить ранньому ступені розвитку суспільства виникає потреба охопити загальним правилом повторюва-

ні щодня акти виробництва, розподілу та обміну продуктів, потурбуватися про те, щоб окрема особа підпорядковувалася умовам виробництва та обміну. Це правило спочатку повторюється у звичаях, а потім стає законом [7, с. 272].

На кожному ступені розвитку суспільства складаються свої нові стійкі, більш складні впорядковані відносини, нові закони. При цьому необхідно зазначити, що вказана впорядкованість має відносний, а не абсолютний характер, що невпорядкованість набуває більш диференційованого рівня та більш різноманітного характеру, чим дає більший простір для реалізації законів. Закони різних рівнів – це ступені формування сутності, тому закон визначають як істотне, загальне, необхідне, стійке, повторюване, регульоване відношення, а фікцію – як явище, той або інший вираз закону, зовнішню форму його існування.

Важлива особливість категорій «закон» та «фікція», як ми можемо побачити, полягає у тому, що вони виступають ступенями пізнання об'єктивної сутності і явища. Тому вихідними для пояснення цих правових категорій (закон і фікція) виступають положення матеріалістичної діалектики, теорії пізнання про сутність і явище. Закон і сутність – є поняттями однорідними (однорядковими), або, вірніше, одноступеневими, що виражають пізнання людиною явищ, світу [4, с. 130]. Стійкість сутності реалізується при відсутності стійкості явища, а стійкість різноманітності явища – при зміні сутності. Вони взаємно припускають стійкість, складають одну стійкість. І все ж таки це, скоріше за все, стійкість істотного змісту. Дана стійкість визначається в науці як закон про багатоманітність явищ, що змінюються, сукупності випадковостей, що переходять із однієї якості в іншу. Стійкість закону, у свою чергу, скасовує змінюваність явищ, а змінюваність скасовує стійкість закону. Останні роки в Україні відбувається саме змінюваність кримінального законодавства. Настільки часті зміни, що вносяться до чинного Кримінального кодексу України, не дозволяють якісно та своєчасно проводити розслідування по кримінальних справах і підвищувати ефективність попереджувальної діяльності.

В явищі і в законі міститься один і той самий зміст. Опосередкування фікції самою себе стає тотожним із собою, і тим самим переходить у закон. Процес опосередкування є переходом змісту із багатоманітності явищ у тотожність, єдність закону. Таким чином, криміналізація будь-якого діяння стає нормою закону, яка активно діє, і стає єдиною із тими явищами і процесами, що відбуваються у суспільстві. Таким чином, існування переходить у закон як своя підстава. Явище включає в себе істотний зміст закону і неістотний зміст безпосереднього буття. Закон безпосередньо присутній у багатоманітності явищ. Особливостями закону є те, що він є міцним, і залишається в явищі, закон дорівнює спокійному відображенню явищ [4, с. 136].

Як тільки кримінально-правова норма перестає діяти в силу різних причин (зміни умов соціального, економічного, політичного чи іншого характеру), то закріплений в ній зміст стає фікцією. Таке можна було спостерігати з такими кримінально-правовими нормами, як «Спекуляція» (ст. 154 КК України 1960 р.), «Зайняття приватнопідприємницькою діяльністю»

(ст. 154 КК України 1960 р.) [3].

Явище – це множина найближчих визначень, які притаманні конкретному і не містяться в законі. Вони визначені чимось іншим, іншими сутностями. Зміст у явищах, котрі відрізняються від змісту закону, притаманні явищу форми і її руху. Явища тим самим є більш змістовними, ніж закон, вони виступають як цілісність, тотальність.

Гегель вказував, що царювання законів – це спокійний зміст явища, явище є той самий зміст, але представлений у неспокійній формі та рефлексії в іншу [1, с. 140]. Таким чином, можна говорити про те, що стабільність закону свідчить про стабільність суспільного життя, нечасті появи нових видів суспільно небезпечних та шкідливих діянь, і відповідно, – відсутність потреби часто змінювати закони. Тому об'єктивні закони необхідно розглядати у розвитку, розрізняти їх за ступенем зрілості. В аспекті розвитку сутності як процесу її розрізнення, диференціації змісту кожен кримінальний закон (норма) є конкретним виразом цього процесу. Чим сутність менше розвинена, менше диференційована, тим більш абстрактними, менше визначеними і менш стійкими є закони. Чим більше розвинена сутність, тим більше вона диференціювала себе і свої визначення, тим більш розвиненими, більш зрілими та стійкими є кримінальні закони, тим більшим є рівень їх упорядкованості.

Оскільки сутність змінюється, диференціюється, розрізняє себе відносно інших сутностей, то її самототожність відновлюється у неповторному, багатообразному. Чим більш абстрактною, нерозвиненою є сутність, тим біднішою є її повторюваність, тим менше і відмінностей. У повторюваності знаходить вираз стійкість сутності на різних етапах її формування, неповторюваність характеризується нестійкістю, змінюваністю явищ.

Повторювані відносини у поступовому розвитку змінюються та зберігаються, оскільки сутність змінюється, формується, але не скасовується. Повторення означає, що мова іде про одну і ту саму сутність. Заперечення попередньої, старої повторюваності означає, що ця сутність перебуває на іншому етапі свого формування, свого відношення з іншими сутностями. на більш високому рівні реалізуються нові потенції однієї і тієї самої сутності, стають стійкими, повторюваними відносинами в нових історичних умовах, частково повторюючи попередній етап.

Необхідно вказати і на те, що сутність кримінального закону у його співвідношенні з фікцією в історії філософії не досліджувалася, як до цього часу не була предметом дослідження правників. Разом із тим, як зазначає К.К. Панько, попередня філософія при оперуванні категорією закону, виробила найбільш типові його інтерпретації, які в класичному позитивізмі сформульовані так: закони відносяться до сфери явищ, феноменів, досвіду, закон – ідеальний тип, який не повинен мати притягання на об'єктивну реальність [9].

Представники даної точки зору (О. Конт, Д.Г. Льюїс, Дж. С. Мілль, Д. Юм) докладали багато зусиль, щоб довести, що закон не відділяється від явищ, що він – зв'язок явищ, що в ньому немає нічого, що виходило б за межі явищ. Позитивісти, які зводили закон до відношення між феномена-

ми, стали на шлях суб'єктивізації закону. «Законы, конечно, суть не что иное, как общие формулы, – писал Д.Г. Льюис, – выражающие общие факты, из которых исключены все уклоняющиеся от них частности. Законы – идеальные построения, а не копии с реальных частных, следовательно, закон – это нечто усредненное, идеальная фикция, которая реально не существует» [5]. Правда, він тут же додавав, що «fikции мыслителя отличаются от вымыслов поэта только тем, что не составляют произвольных капризов; они построены сообразно со строгими законами и отлиты в формы реальности». Суб'єктивізація позитивістами закону, інтерпретація його як ідеальної схеми, що не існує в дійсності, увійшла у протиріччя з реальним розвитком суспільних відносин.

Подальший розвиток позитивістської концепції закону ми знаходимо у поглядах К. Пірсона та Е. Маха. Цей розвиток полягає в посиленні суб'єктивізації закону, при якій загальна значимість та об'єктивність законів обґрунтовувалася однаковістю сприйняття та мислення людей. При цьому вони намагалися інтерпретувати категорії й закони логіки на основі емпірико-психологічного матеріалу, а при такому підході причинність, необхідність, закон виступають як зручні фікції мислення [8, с. 447].

Висновки. Таким чином, проблема визначення фікції у кримінальному праві та її гносеологічного значення потребує подальшого вивчення з метою подальшого удосконалення норм чинного кримінального закону.

Бібліографічні посилання

1. Гегель. Наука логики : в 3 т. – М., 1971. – Т. 2.
2. Кант И. Сочинения : в 6 т. – М., 1964. – Т. 3.
3. Кримінальний кодекс Української РСР. – К., 1961.
4. Ленин В.И. Конспект науки логики. Учение о сущности // Полн. собр. соч. – М., 1969. – Т. 29.
5. Льюис Д.Г. Вопросы о жизни и духе. – СПб., 1875.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Диалектика природы // Соч. – 2-е изд. – М., 1961. – Т. 20.
7. Маркс К., Энгельс Ф. К жилищному вопросу // Соч. – 2-е изд. – М., 1961. – Т. 18.
8. Мах Э. Познание и заблуждение. – М., 1909.
9. Панько К.К. Фикции в уголовном праве (в сфере законотворчества и правоприменении) : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08; 12.00.09. – Ярославль, 1998.

Людвик В. Д., Терещенко А. И. Исходные принципы и гносеологические предпосылки анализа правовой фикции. Рассмотрено понятие фикции в праве вообще и в уголовном праве в частности; влияние философско-правовых взглядов и логических приемов на формирование юридических фикций в историческом развитии; системы правовых фикций, их социально-правовых функций и механизма проявления в отдельных уголовно-правовых институтах.

Ключевые слова: *фикция, явление, закон, дихотомия, уголовно-правовая норма.*

Lyudvik V. D., Tereshchenko A. I. Basic principles and epistemological assumptions of analysis of legal fictions. This paper deals with the concept of fiction in general law and criminal law, in particular; influence of philosophical and legal views and logical methods for the formation of legal fictions in historical development; system of legal fictions, their social and legal functions and mechanism of manifestation in some penal institutions.

Socio-political and economic changes in our country logically led to the development of two opposing trends: on the one hand, the growth process of democratization of society, widening and deepening of the rights and freedoms of the man and the citizen, the other - the unprecedented scale of crime, its complications, "intellectualization", expanding areas of

criminal activity, it gained an international character. Both trends determine strict requirements of legal regulation, determine interest in finding constructive approaches to the elaboration of basic provisions of the theory of criminal law Ukraine, criminal legislation and the practice of its enforcement. In criminal law, the most stringent enforcement measures are applied. Therefore, in this area any imbalance in the mechanism of regulation can lead to significant restrictions of citizens' rights and freedoms or of the society's.

This fact also requires criminal jurisprudence to pay close attention to the patterns of development of the criminal law in order to choose the right direction for its further development in accordance with the traditions of the rule of law, to know the meaning of legal structures used for the protection of fundamental social values.

Of particular importance in this connection receives research fictions role in the mechanism of legal regulation, so that the effectiveness of new criminal laws depends largely on whether they adequately reflect existing social relations and meet certain principles and considerations criminalization.

Examining the development of the concept of fiction, the authors concluded that the problem of determining the fiction in criminal law and its epistemological significance needs further study to further improvement of the current rules of criminal law.

Keywords: *fiction, phenomenon, law, dichotomy, criminal-legal provision.*

Надійшла до редакції 13.05.2013

М.С. Пузирьов

андидат юридичних наук

(Інститут кримінально-виконавчої служби)

Л.П. Якименко

здобувач

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.827

ОБҐРУНТУВАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ПРОНИКНЕННЮ ЗАБОРОНЕНИХ ПРЕДМЕТІВ ДО УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Проаналізовано стан і тенденції криміногенних процесів, що відбуваються на сучасному етапі реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. Обґрунтовано актуальність дослідження запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань, оглядово висвітлено кримінологічну характеристику зазначених криміногенних проявів.

Ключові слова: *криміногенні процеси, Державна кримінально-виконавча служба України, установи виконання покарань, заборонені предмети, науковий пошук.*

Постановка проблеми. Кримінологічна обстановка в установах виконання покарань (УВП) Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України в останні роки характеризується неоднозначними тенденціями. Незважаючи на загальне зниження кількості засуджених, якісний склад осіб, які відбувають покарання УВП, постійно погіршується. Зокрема, станом на 1 березня 2013 р. у 182 установах, що належать до сфери управління ДПтС України,